

## לימוד אמונה לנשים

מכתב תשובה

מהרה"ג צבי יהודה הכהן קוק שליט"א

ראש ישיבת "מרכז הרב" בירושלים ת"ו

ב"ה י"א באב התשל"ז.

כל עתרת השלום והברכה

וכל תודות על יקרת מכתבו שקבלתי זה עתה, והנה בתשובה לבירורי הדברים. לבירורי אמונה לא מותר, אלא מצוה וחיוב ללמד גם נשים. אמונה היא איננה מצוה שהזמן גרמא — חיובה בכל עת ושעה. במתן תורה שבמעמד הר סיני התחילו הדברים ב, "כה תאמר לבית יעקב", ופירשו חז"ל: "אלו הנשים". כיסוי-הראש של הנשים הנשואות. אך גם מפני זה לא לבטל את החיוב של צורך בירורי עניני אמונה.

אמנם בודאי ראוי מאוד לסדר שלא תהיה ערבוביה של אנשים ונשים יחדיו וכמובן בזהירות געימות ונחת-רוח.

דש"ת באהרונ"ג בברכת הצלחה וסיעתא דמן שמיא לזכות הרבים וקידוש השם.

בצפיית ישועה השלימה

צבי יהודה הכהן קוק

## גישת חז"ל למעמד האשה וכשרונותיה

והסיבה לפטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן

מכתב תשובה

מהרה"ג עוזי קלפהיים שליט"א

מחבר הספר "אדרת אמונה"

ב"ה יום א' י"ז אלול תשל"ט.

לשמאל כ"ץ, רוב ברכות

שלום ויקר!

ברצוני לאמץ את ידיך לגמור את אשר התחלת, במפעלך בכתיבת ספרך החשוב, "קדושים תהיו". יודע אני את הקשיים המרובים ואת היגיעה העצומה

בריכוז הנושאים והכנתם לדפוס. אבל שוה כל היגיעה שבעולם, והטרחה המרובה עבור התוצאות והפירות שיניב ספרך בעתיד, בהחדרת קדושת ישראל לשדרות הרחבות של מתננו.

א. גישת חז"ל למעמד האשה ולכשרונותיה

שאלה: הכיצד זילזלו חז"ל באשה עד שאמרו: "נשים דעתן קלה עליהן" (שבת ל"ב, ב'). או "אין חכמה לאשה, אלא בפלך" (יומא ס"ו ב'), וכיצד ניתן לישב מאמרים אלו עם מאמרים במקום אחר: "ויבן ה' אלהים את הצלע" (בראשית ב', כ"ב) — מלמד שנתן הקב"ה פונה יתירה באשה יותר מכאשר" (גידה מ"ה, ב')?

גישת נכונה להבנת דברי חז"ל

לפני שאשיב על שאלתך החשובה, עלי להקדים הקדמה קצרה. את עולמם של חכמינו אפשר להבין רק כשמכירים את כל המכלול של תפיסת עולמם, והנאחו במאמרים מקוטעים שהוצאו מהקשרם — מעוף ומסלף את דעת חז"ל. כל אלו שרצו לנגח את היהדות, הגיעו לאותם מאמרי חז"ל הממעטים את דמותה של האשה והציגו כמאפיינים את היהדות. וכל זאת תוך חוסר הבנה והעמקה בדברי חז"ל. ראשית געין במקורות של המאמרים שציינת, ונברר באילו נסיבות הם נאמרו, ולאורם ננסה להראות מהי גישתם האמיתית של חז"ל למעמד האשה וכשרונותיה.

המשפט: "נשים דעתן קלה" נאמר בתלמוד ברקע מסוים. רבי שמעון בר יוחאי ובנו פחדו מהשלטון הרומאי, שעמד לתופסם ולהורגם, על כן אמר לבנו, שעליהם להמלט ולהחבא במערה — כי אם תדענה הנשים את המחבוא, הרי על ידי ענויים ויסורים עלולות הן לגלותו — ולכן אמר: "דעתן קלה". מאמר זה הוזכר בשנית ביחס לדיני יחוד — שגבר אינו יכול להתייחד עם שתי נשים, ואילו אשה עם שני גברים יכולה, והנימוק לכך, שנשים נוטות יותר להתפתות לעבירה, "ודעתן קלה", על כן לא מספיקות שתי נשים. משפט זה לא בא לשלול את היכולת האינטלקטואלית של האשה, — אלא בא להעיר שבמקרה לחץ, אם זה באלימות או בזנות, יהיה קשה לנשים לעמוד בלחצים, כמובן שלכל משפט יש גם יוצאים מן הכלל, ויוצאות מן הכלל.

וכן ביחס למאמר "אין חכמה לאשה, אלא בפלך". המתבונן בסוגית הגמרא יראה שר' אליעזר נשאל לפני כן הרבה שאלות ביחס לשעיר המשתלח — אם חלה, או במקרה ונפל ולא נהרג, ועוד כל מיני בעיות שהועלו בפניו, והוא

התחמק מלתת עליהן תשובה, מפני שלא שמע מרבו דבר בנושא זה, ומעילם לא אמר דבר שלא שמע מרבו, והגמרא עצמה מעידה שהשאלה שנשאל היתה על ידי אשה חכמה, והתשובה מצדו היתה מתחמקת כמו כל תשובותיו בסוגיה. אם כן איך אפשר ליטול משפט זה ולהפוך אותו לכלל ביחס לנשים?! אבל כמובן שבכל תשובה ישנה אמת מסוימת, בגדרים ובתנאים ידועים, אבל להעביר משפטים אלו בצורה כוללת לכל מצב ולכל מקרה — זהו עוות דברי חכמינו. וכן ביחס ל"בינה יתירה" שיש לאשה יותר מאיש, הדגשת חכמינו באותה סוגיה, באה ללמדנו שנערה בת י"ב שנה ויום אחד גדריה קיימין, ואין צורך לבדוק אם היא יודעת לשם מי נדרה, כיון שהיא מפתחת מבחינה רוחנית בגיל זה, והיא בשלה יותר מן האיש שבגרותו מתחילה בגיל 13 ויום אחד. וכן הדין ביחס לתענית — היא מתחילה לצום ביום הכיפורים שנה לפני הבן. (יומא פרק ח' משנה ד', ורש"י בכתובות נ', א' ד"ה, "תינוקת", נתן טעם לדבר).

#### ההבדל בין חכמה, בינה ודעת

לו באנו להבחין בביטויים של חז"ל, יש להבחין בכל הדוגמאות דלעיל בין חכמה, בינה, דעת. "חכמה" זוהי ההברקה הראשונית — והיא באה לידי פיתוח ע"י הבינה, שהיא מפתחת ומשכללת את הרעיון הראשוני. "נבון" הוא המבין דבר מתוך דבר, כלומר קיים יש מסוים שממנו מפתח הנבון עוד בחינות נוספות, ודעת — היא ההתקשרות, ההתחברות עם המושגים, הדבקות בהם [כמו: "וידע האדם את חוה אשתו — שפירושו התחברות]. מה שאמרו: "דעתן קלה" — זה ביחס לשמירה על הסוד, או שמירה מפני הפיתוי, פה הגדירו חכמינו שע"י לחץ לא תוכלנה לעמוד ולהתקשר בדברים — צריך לכך את כח הדעת. במקרים אחרים אנו מוצאים שחכמינו בקרו קשות, תלמיד חכם שאין בו דעת" — ואמרו עליו, "נבלה טובה הימנו", כלומר אם התלמיד חכם אינו מסוגל לדבוק במושגיו הרוחניים, ותורתו אינה נבלעת בקרבו, "אין לו דעה", — הרי מבחינה זו, "נבלה טובה הימנו" שלא למדה ולא השכילה. הרי שאין זו בקורת נגד נשים בחוסר דעה — היא יכולה להיות גם כנגד תלמיד חכם!

וכן ביחס למשפטים האחרים — יתרונו של האיש בחכמה, פכה ההפרקה וההידויש, והוא נוטה יותר לדברים מופשטים, ואילו האשה לדברים מעשיים, וכאן מתגלית חכמתה וגדולתה, ולכן ר' אליעזר כשלא יכל להשיב לאשה החכמה — אמר לה — שאין לה לשאול שאלות תיאורטיות (עיי"ש ביומא ס"ה ב') — כי לא תהא תפארתה בדרך זו — אלא תשקיע כחה יותר בחפמת המעשה, והוא הסתמך על הכתוב: "וכל אשה חכמת לב בידיה טור" (שמות

ל"ה, כ"ה). כלומר, אם ציין המקרא גדולת האשה בחכמה, הרי זה בצד האמנותי האסטטי — והיא מוכשרת יותר לגלות שם חכמתה. צא וראה גם היום, רוב הנשים נוטות לכך, אף שיש יוצאות מן הכלל המתענינות בבעיות מופשטות, ועוסקות במדעים שהתיאוריה רבה על המעשה, ואילו במקצועות הרוח כמו ספרות, שירה, היסטוריה, מדעי החברה, עבודה סוציאלית — נמצא יותר נשים מאשר גברים. לא כן במתמטיקה, פיזיקה, הנדסה — נראה שהרוב בהם גברים. וזה לא תלוי בכישורים השכליים אלא בנטיות הלב, ששם מוצאות הנשים ענין יותר, והאוניברסיטאות — פתוחות לכל! ולכן לכח ה"חכמה" — זקוקים יותר במדעים מופשטים, ואילו ה"בינה" — פיתוח דבר מתוך דבר, בשטח זה האשה עדיפה כי היא עוסקת בהרחבת החכמה והתפשטותה, וכאן יש קשר יותר לעולם המעשה, ועל כן כאן כוחה עדיף, ובינה יתירה יש לה יותר מבאיש. [זה מקביל מבחינת מה גם לעולם הפיזי, האיש מזריע — והאשה מפתחת ומשכללת את העובר ומוציאה את היש הראשוני — למציאות].

#### הערצה והתחשבות ברעת הנשים

חכמינו קבעו שב"מילי דשמיא" — יכריע הגבר, ואילו ב"מילי דארעא" — תכריע האשה. זוהי חלוקת תפקידים למניעת מחלוקת, וכך תהיה קיימת הרמוניה בבית. אך חלוקה זו אינה מוחלטת, פעמים ואף, "במילי דשמיא" הכריעו הנשים ואמרו חכמינו שאם האיש לא זכה — היא מנגדתו, והיא מעמידתו על רגליו. וחכמינו ידעו לבקר ולהעריך מצבים מתחלפים, ונאמרו גם משפטים הפוכים בשעה שהאשה היתה ראויה לכך. כמו: "אברתם היה טפל לשרה בנביאות" (שמו"ר א', א'). וכן אמרו: "בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים" (סוטה י"א). וכן ביחס לחטאים המפורסמים, כמו: העגל, המרגלים, אמרו חכמינו: "אותו הדור היו הנשים גודרות מה שאנשים פורצים" (במ"ר פרשה כ"א).

כלומר לא נסגרו ה"אופציות" לנשים להיות מכריעות ב"מילי דשמיא" והתערבותן הצודקת זכתה תמיד להד נכון, כן בנות צלפחד דוברות. וכן הזכירו את עדיפותן של הנשים בהתנדבות למשכן, ועל כן עשו כלי מיוחד את הכיור מן המראות של הנשים הצובאות, אף שכל התרומות התערבבו במשכן. וכן לדורות קבעו חכמינו את ראש החודש כחג לנשים לאסור במלאכות כבודת — כתמורה על שלא חטאו בעגל. (עיי"ן פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ה, ו"ביאור הלכה" או"ח סימן תי"ז).

ורבנו בחיי מראה שעקרים גדולים נתפרשו בתורה ע"י נשים, בענין העולם הבא שנקרא, "צרוור החיים" — שנתברר ע"י אביגיל, (שמו"א כ"ה, כ"ט), ותחית

המתים וסדר התפילה — ע"י חנה (שמו"א ב', ו'), וענין ה"גלגול" — על ידי האשה התקועית (שמו"ב י"ד, י"ד). וכך מסכם את דבריו: "וכל זה יורה שאין האשה דבר טפל לגמרי, אבל יש לה עיקר" (ר' בחיי שמות ט"ו, כ).

הדגמנו לעיל שאין סתירה בין המאמרים והגישות השונות, כי החיים עצמם מורכבים ומתחלפים, וכשם שיש דעות במאכל — כן יש דעות בגשים" (גיטין צ', א'). אחד מפונק, שני קפדן, שלישי ותרן, אחד יאמר ש"אין אשה אלא ליופי" כי זהו טעמו וגישתו לחיים. שני יאמר: "אין אשה אלא לבנים", זה יתן עיניו ביופיה, וזה במשפחה. על כן הבלטת מאמרים מסוימים, או הוצאת מאמרים מהקשרם והרחבתם למסגרת כוללת, לא תקרבנו אל האמת של תז"ל.

יצירת הרמוניה בבית על ידי חלוקת תפקידים

בבואנו לדבר על האיש והאשה, עלינו לראות אותם ביחד במכלול המשותף ובתפקידים האופייניים של כל אחד, "אי אפשר לאיש בלא אשה — ולאשה בלא איש, ולשניהם בלא שכינה" (ירושלמי ברכות ב', ט'), הם תלויים ומשלימים זה את זה, על כן מבחינה בסיסית, "השווה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה" (קידושין ל"ה, א') או "לכל ענשים שבתורה" (פסחים מ"ג, ו'), אשה כבעלה — ובעל כאשתו" (ירושלמי סנהדרין ג', ו'). ישנה אשה שלפלוני היא טובה ומשלימתו — ולאחר תהיה גרועה. יש השומע לאשתו ונפסד — ויש השומע לאשתו ונשכר. הכל תלוי בנסיבות השונות ובמגוים השונים של בני הזוג, ובדרכי התגובה השונים של בני אדם בהתאם לנסיבותיהם וסגולות נפשם. אבל יש תמיד לזכור את הבסיס המשותף והמאוחד של "ויקרא את שמם אדם", ומבסיס זה לדעת שישנה גם התפצלות לצורך תפקידים. כשם שאין לדבר על איברים מיוחדים, אלא מתוך זיקתם ההדדית ויחסי הגומלין ביניהם, ותרומתם במסגרת המכלול, כך יש להבין את המאמרים השונים של חכמינו, לא בצורה מתמטית, או בצורת טבלה ולהסיק משפטים מוחלטים, אלא הם מתיחסים לחיים, והחיים עצמם אינם בנויים לפי סרגל ומחוגה. החיים עשירים בריבוי גוונים וצורות — וגם בסתירות. וכשם שפרצופיהם שונים — כך דעותיהם, ואין לך דבר שאין לו מקום ושעה, ולכל מאמר יש תפקיד מסוים במכלול שיש להבינו רק במסגרת המכלול.

ב. המימוש העצמי של האשה ע"י קיום המצוות

שאלה: האם בפטור של הנשים ממצוות עשה שהזמן גרמן אין קיפוח לנשים לעומת הגברים? ולאור פטור זה, כיצד אשה יכולה להגיע לידי מימוש עצמי של אישיותה?

במתן תשובה על שאלתך הראשונה, הבהרנו את הגישה העקרונית של חז"ל לאשה, ברור שעל מקומה המיוחד במשפחה ובחברה יש להאריך ולהסביר יותר, וקשה להאריך כאן.

כעת אנסה להשיב על שאלתך השנייה — לטיעון המפורסם ביחס להפליית האשה ביחס למצוות עשה שהזמן גרמן. כמובן, כאשר מדברים היום על ביטול פערים וחברה שיוונית, קשה לרש אחר טעות יסודית ביחס לאשה ומצוותיה. בצורה שטחית נראים הדברים כ"קיפוח" האשה, או עצם ה"שוני" כבר מעורר אוירה לא נעימה. שוב נובעת הטעות מאי ידיעת הגישה שהצגנו בדעת חז"ל, את ההשלמה ההדדית של איש — אשה, את השותפות והיחד ששניהם יוצרים בתא המשפחתי, ואת חלוקת התפקידים של כל אחד.

מצוות התורה ניתנו בהתאם לפחות האדם.

יש לדעת מה פירושו של "צו". צו — הוא חיוב מוחלט שיש לעמוד בו בכל המצבים, והוא מתאים ליכולתו של מקבל הצו לעמוד בטל תמיד. אין התורה מצוה במקום שאין האדם מסוגל לכך! הדוגמא הקלאסית — אשת יפת תואר, "שלא דברה תורה, אלא כנגד יצר הרע" (קידושין כ"א, ב). וירדה התורה לסוף דעתם של הלוחמים, שלא יוכלו לעמוד בפיתויים, לכן מוטב שיאכלו בשר שחוטות — ולא בשר נבילות. התורה מסדירה את התנאים גם בזמן הירידה, כדי לחנך את האדם ולהביאו אל היושר. ביאה ראשונה הותרה בשעת המלחמה, ואחר שיעשה בה כל המעשים כדי שתשכח את בית אביה ואת משפחתה, הוא יכול לצרפה למשפחתו — ולא יבנה את ביתו על פגישה ארעית עם נוכריה. ההסבר לכך — בשעה שאדם גתון בלחצים וכל משטרי החברה והמוסר מתערערים עליו במלחמה, הרי בשינוי התנאים קשה לעמוד במבחן, או לעצור בעד הרוח הסוערת לרגעים, על כן הדריכה התורה בנתיבותיה כיצד לנהוג עד לשיבה לחיים נורמליים — שלאחר המלחמה. הבנת דוגמא זו מחויבת בפתח הדברים, כי דרך דוגמא זו הננו נכנסים לעומק הבנת הדרך החינוכית של התורה — שאי אפשר להטיל איסורים כשהמצב הנפשי של האדם לא ערוך לכך.

בדרך זו נבין את חכמתה של ילנה, אשת רב נחמן, ששאלה אותו: כיצד היא תוכל לטעום טעם בשר בחלב, כי לכל מה שאסרה תורה, מצאנו גם צורת היתר, כמו: דם — יש דם כבד, בשר חזיר — מוח הדג שנקרא "שיבוטא" ועוד דוגמאות (עיין חולין ק"ט, ב'). היא הבינה שאין התורה יכולה לאסור במוחלט, כי הטבע האנושי מתעורר ומתגבר דוקא כשמונעים ממנו דבר, בבחינת "מים גנובים — ימתקו", כי המתח המיוחד והסקרנות לעבור את

הגדר, הוא מפיתויי יצר הרע, להשיג את הדבר שכביכול לא ניתן להשיגו בדרך המקובלת, ונהו חלק נכבד בהנאה של העבירה. כלומר, מצוות התורה ניתנות על מנת שיוכלו הבריות לעמוד בהן. כמובן שיש לצאת משגרת החיים הרגילה, על מנת להדבק באורחות התורה, אבל זה ניתן בהישג ידו של האדם, לא בשמים היא — ולא מעבר לים.

פטור אשה ממצוות „פרו ורבו“

נבהיר את הדבר במצוה הראשונה שבתורה: „פרו ורבו“. במצוה זו שותפים האיש והאשה, זה ברור. אולם המפתיע בנושא זה, שחז"ל פטרו נשים ממצוה זו, וכך נקבע להלכה; שאין האשה מצווה על פריה ורביה. א"כ פלא הדבר, עולם הפוך לפנינו! האשה המצטערת בירחי לידה ועוברת את משבר הלידה, ההנקה והגידול, אין לה מצווה, ואילו לאב ששותפותו היא ברגעים ספורים — לו יש מצוה! כנראה שהחיוב במצוה אינו לפי ראות עינינו — אלא קיים חשבון אחר. וכך אומר הגאון ר' מאיר שמחה מדוינסק זצ"ל: „לא רחוק הוא לאמר, הא שפטרה התורה נשים מפריה ורביה וחיובה רק אנשים, כי משפטי ה' ודרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל... וא"כ נשים שמסתכנות בעיבור ולידה, לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על האשה, וכן מותרת לשתות כוס של עקריץ“ (משך חכמה נח ט', ז'). הוא אשר אמרנו — אין להטיל את הדבר הזה כמצוה, כיון שהאשה מסתכנת בשעת הלידה, כמו שאמרו חכמינו: „תשעים ותשע פעיות פועה היולדת למיתה ואחת לחיים“, ואשה נשבעת בשעת משבר הלידה שלא תזקק יותר לבעלה“ (עיין גידה ל"א, ב'). דבר שכרוך בסבל רב, ובסכנת נפשות אין חיוב על האשה להכנס לכך, אולם על הגבר יש חיוב מוחלט שהוא לא ימלט ממנו. את התשוקה לבנים השאיר הקב"ה בטבע האשה שהיא תרצה בכך, מתוך דחף פנימי ברצון האמהות שנטוע בקרבה, ולא מכח צו הכופה עליה מבחוץ. ועל כן אמרו חכמינו: „יותר משאיש רוצה לישא — אשה רוצה להנשא“ (כתובות פ"ו, א') — היא תכניס עצמה בעול הבית המשפחה מתוך תשוקתה הטבעית והדבר יתבצע במשותף ע"י שניהם, ב"צו" המוטל על הגבר כחיוב מוחלט, ובמאויים הכמוסים שבטבע האשה — ע"י האשה.

נראה כיצד היתה התורה זהירה בניסוח הצווים. לפני חטא אדם הראשון, בטרם שנאמר לאשה: „הרבה ארבה עצבונך והרונך, בעצב תלדי בנים“, נאמרת הברכה לשניהם לפרות ולרבות, „ויברך אותם אלוהים, ויאמר להם אלוהים, פרו ורבו ומלאו את הארץ“ (בראשית א', כ"ח). אבל לאחר שנתקללה — אנו מוצאים שהחיוב לפרות ולרבות נאמר רק לזכרים. על כן לאחר המבול

נאמרת הברכה בסגנון שונה: „ויברך אלוהים את נח ואת פניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ“ (בראשית ט', א'). אף שהיה צורך לישוב העולם מחדש לאחר המבול, אי אפשר להטיל זאת בחיוב ובמצוה על הנשים. על כן הצו נאמר רק לנח ולבניו. וכך נאמר ה"צו" רק ליעקב: „ויאמר לו אלוהים אני אל שדי, פרה ורבה, גוי וקהל גויים יהיה ממך“ (בראשית ל"ה, י"א). האשה במצוות עליה לרגל

דוגמא נוספת נראה במצוות העליה לרגלים. על הזכרים מוטלת החובה לעלות לירושלים, שנאמר: „יראה כל זכורך“ (דברים ט"ז, ט"ז), והחיוב „בל תאחר“ בנדים קשור בעליה לירושלים כיון, שעברו ג' רגלים. וגשאלת השאלה ביחס לנדרי אשה, כיון שאין היא מצווה לעלות לירושלים, אינה עוברת ב"בל תאחר"? ומתרת הגמרא שהיא חייבת בשמחת הרגל, שנאמר: „ושמחת אתה וביתך“ (דברים י"ד, כ"ו). וקיימא לן „ביתו — זו אשתו“ (ר' חננאל ר"ה ו', ב') וכיון שחייבת בשמחת הרגל — היא עוברת גם „בבל תאחר“, וישנה דעה שאין לה חיוב של שמחת הרגל, אלא בעלה חייב לשמחה.

בכל אופן מתקבל כאן דבר מפתיע ביחס לאשה, חיוב לעלות אין עליה כי קשה להטיל זאת על האשה כחובה קבועה, כי זה תלוי בזמן גרמן, והקשיים שימצאו לפרקים, ימנעוה מלעלות לרגל, (תהיינה הסיבות אשר תהיינה, דרך נשים" או הריון או אחר לידה). אבל מאידך גיסא, היא ישנה בכלל חיוב שמחה עם הבית כולו „ושמחת... אתה ובנך וביתך“ (דברים ט"ז, י"א), והדבר ימסר לבחירתה, ליכולתה להיות שותפת בשמחה, אם תוכל לעלות עם בעלה ומשפחתה. כלומר, פטרו את האשה מחיוב ל"הראות" אבל כללו אותה בשמחת הרגל המשפחתית.

מכאן אנו באים להבין את המימוש העצמי של האדם במצוות. התורה לא הטילה מצוות על האדם בשעה שהוא לא יהא מסוגל לעמוד בהן, ולכן נהגה התורה בשעת מלחמה בסגנון אחר לגמרי מאשר בימי רגיעה. וכן ביחס למצוות עשה שהזמן גרמן לגברים, כמו: סוכה — שפטרו הולכי דרכים ושלחי מצוה, חולים ומשמשיהם, חתן וכל בני החופה בשבעת ימי המשתה. עקרון זה יזבן עתה גם ביחס לנשים שפטרו אותן ממצוות עשה שהזמן גרמן, אבל השאירו את חיוב תחולתן בהתאם לרצון וליכולת האישית. על כן נשים הרוצות לקיים מצוות אלו — יכולות לקיים. והדוגמא הבולטת שהכל תלוי ביכולת הקיבול של האשה, אנו למדים דוקא ממצוות פריה ורביה, אף שהאשה מהווה את התפקיד המרכזי בגידול הילדים, והיא טורחת ועמלה יותר מהגבר, בכל אופן לא הטילו עליה כמצוה, כי הדבר כרוך בקשיים ובסכנה. והעקרון המחייב את המצוות היא ההתאמה הנפשית והיכולת לעמוד בהן.

## לימוד תורה לנשים

על כן בהתאם לעקרון היכולת, לא הטילה התורה כחובה על האשה ללמוד תורה, ולהתיגע בה יומם ולילה. היא חייב ללמוד את הדינים שלה, וכן מחויבת לעסוק בבירור עניני אמונה, יראה, עבודת ה', ואם חשקה נפשה להתעמק בתורה והיא מוצאת ענין, יכולה היא להרחיב ידיעותיה. נושא זה השאירה התורה לתחום הבחירה ולא בגדר חובה. ואנו מוצאים הרבה נשים חכמות שעסקו בתורה והזכירו דברים בשמן, ושלוש מאות שמועות למדו ביום אחד מפי ברוריה אשת ר' מאיר (עיין פסחים ס"ב, ב'). וכן ילתה אשת ר' נחמן, כשהתעמקה בנושאי תורה — השיבו לה על שאלותיה (חולין ק"ט, ב'). את המשפט: „כל המלמד בתו תורה — כאילו מלמדה תיפלות“, (סוטה כ"א) יש להבין את המושג „תיפלות“, כדבר שאינו שמושי, שלא יביא לה תועלת. זוהי הדרכת חז"ל באופן כללי לנשים, כשם שמצאנו שהדריכו חכמינו ביחס לגבר, למי שלא מצא ברכה בלימודו לאחר חמש שנים, שילך וילמד מלאכה. ואם האשה חכמה והגיעה להוראה — יכולה היא להורות. (כך פסק החיד"א, בברכי יוסף חו"מ ז', י"ב).

אם מבינים יפה את העקרונות שהובהרו לעיל, ביחס לדרכה של תורה במצוותיה, יובן הענין שאין באי נתינת המצוות כ„קיפוח“, אלא כהתאמה למצב המקבל ויכולתו של כל אחד לקלוט את המצוות.

„מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ פין איש פין אשה, בין עבד בין שפחה — הכל לפי מעשיו של אדם, רוח הקודש שורה עליו“ (תנד"א פרק י'). על כן המימוש העצמי של האשה יתבצע בצורה זו: חיוב קבוע במצוות עשה שלא הזמן גרמן, שבהן היא יכולה להתמודד בכל עת שתחפץ. ביחס ללמוד תורה ולקיום מצוות שהזמן גרמן — התורה וחז"ל השאירו את הדבר פתוח לבחירתה, בהתאם לנטיית הנפש והמשאלות הרוחניות של האשה. הסברנו אמנם רק מקצת מן השאלות שעוררת, אבל המתבונן בעקרונות שהובהרו, יוכל להוסיף לקח ולהבין דבר מתוך דבר, שדרך התורה מתאמת לנפש האנושית, ומגמתה תיקון האדם ועילוי ע"י סדר מתאים של מצוות. חלק מהדברים שכתבתי לך, כתבתי במאמרי על מעמד האשה בקובץ שיצא ע"י אולפנא „אמנה“ כפר סבא.

תקותי שספרך יוסיף נדבך חשוב בבנין הדור הצעיר, ובמיוחד הפרק המקיף „חיוב בנות ונשים במצוות“, שיפתח שער לבנותינו להבין ולהשכיל ולדעת את המוטל עליהן ולקיימו באהבה. תחזקנה ידיך במפעלך החשוב

בידידות

עוזי קלכהיים

## מפתח הענינים\*

בסיבת הכרת הצורך והחשיבות המרובה, של שמירת הצניעות בקרב עמינו ובמיוחד בקרב הנוער, ומתוך הצורך אשר נתפתח בדורינו, להעמקת ידיעת ההלכה בנידון, נערך מפתח זה. למותר לציין, שעריכת המפתח אינה מהוה הסכמה עם כל דין ודין המובא בחיבור יקר זה, אשר מחברו השכיל והעמיק חדור, בבעיות ובצורך במדריך — כמוגש לפניכם.

מתוך כך מוצע, שלבר מעיון מעמיק במדריך זה ומלימוד וליבון מקורותיו, יקרא הלומד גם בערכי המפתח, כך שיוכל לקבל תמונה ברורה יותר על הנושאים הנדונים.

רצ"ב מספר הערות אשר יקלו על השימוש במפתח:

(א) על מנת ליעל את החיפוש במפתח, ציינו ליד כל ערך, בקיצור גמרץ, את מקומו, דהיינו: את מספר העמוד ואת מספר הסעיף (שצויין בסוגריים).

למשל: יב, רחצה מעורבת בו 64 (א) = בעמוד 64 סעיף א מופיע דין רחצה מעורבת פ"ב.

(ב) המפתח הינו גם על ההערות, למשל: הרצאה, קיומה בבית כנסת 88 (132) = בעמ' 88 בהערה 132 מופיע דין הרצאה בבית-כנסת.

(ג) ערכי המפתח, בד"כ, אינם מיודעים להוציא ערכים אשר בד"כ הינם בשימוש מידוע.

(ד) גם כאשר הוזכר בחיבור ערך מסוים ורק הובא מראי מקומות למציאת דינו, הובא הדבר במפתח.

(ה) לדינים השייכים לפנות ונשים יש מפתח מיוחד, המופיע לאחר המפתח הכללי.

(ו) המפתח כולל גם את המכתבים המופיעים בסוף הספר.

מ. פ.

\* המפתח נערך ע"י ידידי ר' מנחם בורשטין הי"ו, על כך ועל כל עזרתו בהוצאת הספר, נתונה לו תודתי העמוקה.